

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแผนแม่บทในการกำหนดทิศทางและแนวทางในการพัฒนาประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจโดยใช้อัตราการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติเป็นเครื่องชี้วัด การพัฒนาภายใต้แนวคิดนี้ได้ส่งผลให้มีการแข่งขันกันนำเอาความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอันได้แก่ ดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ เป็นปัจจัยหลักของกระบวนการผลิต (วุฒิชัย, 2543) เช่นการพัฒนาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งตอนบนและตอนล่างที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึงสภาพแวดล้อมของประเทศ โดยได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ทั้งทางธนาคารโลกและธนาคารพัฒนาเอเชีย ผ่านความช่วยเหลือทางวิชาการในโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการศึกษากลยุทธ์การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแก่รัฐบาลไทย ระหว่างปี 2539-2540 (มนตรี, 2544)

ทรัพยากรน้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการผลิตในภาคเกษตรกรรม นอกจากนี้จะมีการใช้น้ำเพื่อความจำเป็นในการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน ยังมีการใช้น้ำในการดำเนินกิจกรรมในสาขาต่าง ๆ เช่น การอุตสาหกรรม การคมนาคม การผลิตกระแสไฟฟ้า การท่องเที่ยว การพักผ่อนหย่อนใจและการันทนาการต่าง ๆ จึงเป็นผลให้ทรัพยากรน้ำจากแหล่งต่าง ๆ ได้ถูกนำมาใช้ไม่ว่าจะเป็นการสูบน้ำจากใต้ดิน การขุดสระน้ำ อ่างเก็บน้ำหรือการสร้างเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำและเพื่อสนองความต้องการใช้น้ำที่เพิ่มมากขึ้นตามกระแสของการพัฒนา (วุฒิชัย, 2543)

การสร้างเขื่อนในประเทศไทยในระยะแรกมีลักษณะเป็นเขื่อนทดน้ำ ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อฟื้นฟูและลดความเสี่ยงทางธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสภาวะน้ำท่วมและมีเป้าหมายสำคัญเพื่อประโยชน์ทางการเกษตรต่อมาจึงพัฒนาเป็นเขื่อนเอนกประสงค์ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการทดน้ำใช้ในการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่ให้ประโยชน์ในการเก็บกักน้ำเพื่อใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้าด้วย ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความต้องการด้านพลังงานไฟฟ้าซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตภาคอุตสาหกรรม การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่จึงได้ถูกดำเนินการกระจายไปในลุ่มน้ำที่สำคัญ ๆ อย่างไรก็ตามการก่อสร้างเขื่อนที่เกิดขึ้น มักจะส่งผลกระทบต่อคนข้างชัดเจนทั้งในแง่ของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและระบบนิเวศ เนื่องจากการก่อสร้างเขื่อนจำเป็นจะต้องใช้พื้นที่

ต้นน้ำลำธารซึ่งมีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์เป็นพื้นที่กักเก็บน้ำ ทำให้มีการตัดไม้ทำลายป่าบริเวณที่จะทำการก่อสร้างเขื่อน

ผลกระทบจากการดำเนินการก่อสร้างเขื่อน ที่ส่วนใหญ่ผู้รับผิดชอบมักจะมองข้ามหรืออาจไม่ค่อยให้ความสำคัญ คือ ผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่อาศัยในพื้นที่ก่อสร้าง เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ และมักจะเกิดกรณีความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบกับชุมชนที่ถูกโยกย้ายออกจากถิ่นที่อยู่อาศัยและแหล่งทำมาหากินเดิมที่เคยอยู่มาเป็นระยะเวลานาน เพื่อไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่จัดสรรที่มักมีสภาพแวดล้อมที่ทุรกันดารและขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดการสูญเสียแบบแผนการดำเนินชีวิตในอดีต ที่อาจหมายถึงการสูญเสียรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่มีความยั่งยืนในพื้นที่เดิมเพราะแบบแผนการดำเนินชีวิตนั้นเป็นผลมาจากการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมให้สามารถดำรงอยู่ภายใต้ข้อจำกัดต่างๆ ของสภาพแวดล้อมที่บรรพบุรุษได้ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติสืบต่อกันเป็นเวลายาวนาน (วุฒิชัย, 2543)

โดยหลักการแล้วสถานที่ตั้งถิ่นฐานใหม่ ควรอยู่ใกล้กับถิ่นฐานเดิมมากที่สุดและต้องไม่มีการจับจองอยู่ก่อน (มนัส, 2538) การที่ชุมชนในพื้นที่ซึ่งกลายเป็นคนกลุ่มน้อยถูกเรียกร้องให้เสียดินแดนที่ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัย เพื่อคนส่วนใหญ่ที่รับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนาของรัฐ โดยต้องไปตั้งถิ่นฐานใหม่และทำมาหากินที่ดินผืนใหม่นั้น ชุมชนจะต้องอาศัยที่ดินที่รัฐจัดสรรให้ใหม่เป็นแหล่งที่พักอาศัยและทำมาหากินต่อไปในระยะยาว ที่ดินจึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชุมชน พื้นที่ที่รัฐได้จัดสรรให้จึงไม่ประสบผลสำเร็จหรือมีปัญหาตามมาภายหลังนั้น ส่วนใหญ่แล้วมักเป็นกรณีการจัดสรรที่ดินที่ไม่มีองค์กรของชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย จึงทำให้ความเข้าใจของรัฐกับชาวบ้านไม่สอดคล้องกัน (สัมพันธ, 2536) ดังนั้นการจัดสรรที่ดินจึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานใหม่ จึงไม่อาจที่จะมองข้ามได้

โครงการเขื่อนแควน้อย ซึ่งตั้งอยู่บ้านหินลาด ตำบลคันไช้ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิษณุโลก เป็นโครงการชลประทานขนาดใหญ่ของกลุ่มน้ำน่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการส่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้งให้กับพื้นที่ชลประทาน และเพื่อบรรเทาอุทกภัยโดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำแควน้อยตอนล่างรวมถึงการสร้างรายได้ในการประกอบอาชีพใหม่ให้แก่ชุมชนบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำตลอดจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจของประชาชนโครงการดังกล่าวได้เริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2546 และทำให้ต้องมีการเวนคืนที่ดินพื้นที่ดำเนินการก่อสร้างเขื่อน ซึ่งมีบ้านเรือนจำนวน 143 ครัวเรือนอยู่ในเขตที่ก่อสร้างอ่างเก็บน้ำ กรมชลประทานจึงได้ว่าจ้าง บริษัทวิศวกรที่ปรึกษา ชื่อบริษัท เทสโก้ จำกัด ดำเนินการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมและ

การประชาสัมพันธ์การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการดำเนินงานวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งแนวทางป้องกันและแก้ไขผลกระทบในด้านป่าไม้ ประมง สัตว์คน เศรษฐกิจ ท้องเที่ยว และการชดเชยพื้นที่อพยพ โดยดำเนินการแล้วเสร็จในปี 2540

ผลกระทบจากการเวนคืนทำให้ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ก่อสร้างโครงการเขื่อนแควน้อย ต้องย้ายที่อยู่ไปอยู่ในพื้นที่แห่งใหม่ ซึ่งคณะกรรมการจัดหาที่ดินและจัดแปลงอพยพโดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดพิษณุโลกเป็นประธานอนุกรรมการได้จัดสรรให้ย้ายไปอยู่ที่บ้านใหม่ชัยเจริญและบ้านชำหวาย ในอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก โดยรัฐจัดสรรให้ครอบครัวละ 28 ไร่ และการดำเนินงานอพยพประชาชน พบว่า ร้อยละ 58 ของประชาชนยินยอมอพยพออกจากอ่างเก็บน้ำ (กรมชลประทาน, 2546) แต่ประชาชนอีกบางส่วนไม่ยินยอมที่จะอพยพไปอยู่ในที่รัฐจัดสรรให้ และเรียกร้องเงินชดเชยจากรัฐเพื่อนำไปจัดซื้อที่อยู่แห่งใหม่เอง ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานโครงการได้รับผลกระทบพอสมควร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาถึงความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่ และปัจจัยที่สัมพันธ์กับความพึงพอใจในการตั้งถิ่นฐานใหม่ของชุมชน ผลจากการศึกษาคาดว่าจะเป็นประโยชน์ในการประกอบการกำหนดนโยบายเพื่อแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นรวมทั้งเป็นข้อมูลเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำมาใช้ประโยชน์ในการบริหารจัดการโครงการให้มีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความพึงพอใจของชุมชนที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่อันเนื่องมาจากการดำเนินงานก่อสร้างโครงการเขื่อนแควน้อย ตำบลคันไช้ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์กับความพึงพอใจในการตั้งถิ่นฐานใหม่ของชุมชนดังกล่าว

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยครั้งนี้จะทำให้ทราบว่าคนในชุมชนมีความพึงพอใจที่ต้องตั้งถิ่นฐานใหม่ในระดับใดและปัจจัยใดบ้างที่มีความสัมพันธ์กับความพึงพอใจในการตั้งถิ่นฐานใหม่อันเนื่องมาจากการดำเนินงานก่อสร้างโครงการเขื่อนแควน้อย โดยอาจนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายเพื่อแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในโครงการอื่นได้อีก

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความพึงพอใจในการตั้งถิ่นฐานใหม่ของชุมชนในเขตพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษา เฉพาะกลุ่มประชากรที่ต้องย้ายถิ่นเนื่องจากการดำเนินงานก่อสร้างโครงการเขื่อนแควน้อย ตำบลคันไช้ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 143 ครัวเรือน

นิยามศัพท์

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา ดังต่อไปนี้

ความพึงพอใจในการตั้งถิ่นฐานใหม่ หมายถึง ความรู้สึกของชุมชนที่มีต่อการตั้งถิ่นฐานใหม่ของประชากรในเขตพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อย จังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ การได้รับเงินค่าชดเชย และการได้รับบริการด้านสาธารณูปโภค

เงินค่าชดเชย หมายถึง เงินที่รัฐจัดสรรให้เป็นค่ารถถอน ได้แก่ บ้านเรือน สิ่งปลูกสร้างพืชผลต่าง ๆ และที่ดิน รวมทั้งค่าขนย้ายวัสดุที่สามารถรถถอนได้

ระบบสาธารณูปโภค หมายถึง การบริการขั้นพื้นฐานจากรัฐ ได้แก่ ไฟฟ้า ประปา สถานีอนามัย โทรศัพท์ และถนน

ลักษณะของที่ดิน หมายถึง ลักษณะเนื้อดินและคุณภาพของเนื้อดินที่ประชากรในเขตพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อยทำการเกษตร ได้แก่ ดินร่วน ดินเหนียว ดินทราย กรวดหิน ดินแข็ง ดินเป็นกรด ดินเป็นด่าง ดินจืด และดินเค็ม

ลักษณะพื้นที่บริเวณที่อยู่อาศัย หมายถึง ลักษณะภูมิประเทศของบริเวณที่อยู่อาศัย ได้แก่ ที่ลาดชัน ที่ราบ และที่ลุ่มน้ำท่วม

การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ในการประกอบอาชีพ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ของประชากรในเขตพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อย ได้แก่ ใช้เป็นที่อยู่อาศัยอย่างเดียว ใช้เป็นที่เพาะปลูกอย่างเดียว ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเพาะปลูกและ ใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์

การใช้แหล่งน้ำ หมายถึง การใช้น้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค และเพื่อการเกษตร จาก อ่างเก็บน้ำ สระเก็บน้ำ คลอง หนอง บ่อน้ำ แม่น้ำ น้ำบาดาล น้ำประปา ของประชากรในเขตพื้นที่โครงการเขื่อนแควน้อย

การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา หมายถึง ความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ได้แก่ การเข้าร่วมทุกครั้ง การเข้าร่วมนาน ๆ ครั้งและไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรม